

SÁGI VARGA KINGA

„A társadalmi forradalmat követnie kellett az esztétikainak” gondolat margójára

B. Szabó György irodalomszemlélete

*„Itt élünk Jugoszláviában, mely számunkra a hazát jelenti, az egyetlen, ahol érdemes élni. Itt vannak körülöttünk a népek: szerbek, horvátok, románok, szlovákok... Közép-Európa. Az egész Közép-Európa problémája itt van!”
(Számadás helyett – B. SZABÓ 1990; 218)*

Egy olyan határozott ideológiai nézetekkel rendelkező szerző életművének vizsgálata során, mint amilyen B. Szabó Györgyé, eme nézetek hatása a szerteágazó társadalmi és művészeti opus minden egyes területén hatványozottan a figyelem középpontjába kerül.¹ Bosnyák István „programatikus íróalkatról” beszél, aki tevékenysége során mintegy másfél tucatnyi írásműfajban alkotott annak érdekében, hogy a jugoszláviai magyar irodalmi, művészeti, képzőművészeti, tanügyi helyzetet vázolja, illetve megváltoztassa (BOSNYÁK 1988a; 7). Jelen írás a B. Szabó György-i irodalomszemlélet vizsgálatát tűzte ki célul. A vizsgálódás magába foglalja az irodalom és a nyelv oktatásáról, az irodalomkritikáról, az irodalomtörténetről, a nemzeti és a kisebbségi irodalomról, a korabeli irodalmi mozzanatokról alkotott B. Szabó-i gondolkodást.

A fiatalon elhunyt szerző (1920–1963)² teljes életművét igyekezett közreadni a Forum Könyvkiadó, amikor négy kötetbe összegyűjtötte mindazon írásokat, amelyek 1938 és 1963 között keletkeztek. Az *Élmény, szerep, hivatás* (1938–1953), a *Tér és idő* (1950–1958), a *Tér és idő árnyékában* (1950–1960), valamint az *Éjszakák, hajnalok* (posztumusz, tartalmazza a szerző írásainak bibliográfiáját és válogatott kritikabibliográfiáját, 1963) című kötetek képzik a gyűjteményt.

Bosnyák István, B. Szabó György monográfiája (DR. BOSNYÁK 1996), a vizsgált kötetekhez írt előszavai alaposan áttekintik az életművet, elvégzik a korábbi megjelenések dokumentáris feljegyzését, számos fontos mozzanatot emelnek ki, így a jelen olvasójának az időbeli távolság kialakította újraolvasás lehetőségével kell élnie mind az irodalomszemléleti tér körvonalázásában, mind az életművet meghatározó ideológia kérdésében.

A négy kötet alapvető szerkesztési elve a szövegek időrendi és tematikai elrendezése – tudhatjuk meg az első kötet előszavából. Részletes leírást olvashatunk a szövegek keletkezésének körülményeiről, és még pontosabb információhoz juthatunk azok eredeti megjelenéséről a jegyzetanyagban. Bosnyák Istvánnak jelentős szerepe volt a kötetek létrejöttében, szerkezeti felépítésében és sajtó alá rendezésében. A szerkesztő eszmei és ideológiai pozíciója, antisztálinizmusa³ (BORI 2007; 196), marxista–leninista nézeteken alapuló gondolkodása rokonítható a B. Szabó-i eszmerendszerrel. A közös politikai-ideológiai-eszmei háttér meghatározta az előszavak hangvételét, előtérbe helyezve B. Szabó „programadás, a szellemi útkijelölés szándékával” (BOSNYÁK 1988a; 8) alkotó, szerteágazó tevékenységét.

Az eme szöveg címébe emelt idézet (B. SZABÓ 1988b; 156) híven tükrözi a B. Szabó-i szemléletmód két alapkövét, a forradalom társadalmi és esztétikai vetületét. Ahogyan a kapitalizmussal leszámoló munkásforradalmak, a szocialista eszmék változást hoztak a társadalmi életbe, úgy kell megtörténnie az esztétikai, kulturális forradalomnak is, nemcsak makro(világ)szinten, hanem mikroszinten is. A jugoszláviai magyar irodalmi, művészeti és kritikai életben – mint írja – „beállott erjedés” csakis küzdelemmel múlható felül az „új és fejlettebb művészi kifejezés hely-

telen értelmezése és lebecsülése ellen [...] kendőzés nélkül feltárni a hibákat és a mulasztásokat; küzdeni irodalmunk művészi színvonalának emeléséért” (uo. 157), hogy eljuthassunk az esztétikai kérdések tisztázásáig, amelyhez a szocialista demokratikus Jugoszlávia megteremti a társadalmi keretet, az objektív lehetőségeket.

Az *Élmény, szerep, hivatás* című kötet négy nagyobb egysége B. Szabó György kisebbségi, illetve nemzetiségi, közéleti, valamint képzőművészeti gondolkodására összpontosít, és ezen írások többnyire a szerző korai közéleti éveiből kerültek ki. Bosnyák István így fogalmaz: „Sorozatnyitó jelen kötetünket a becskerekai/petrovgradi gimnazista és az Eötvös-kollégium magyar és délszláv nyelvet meg irodalmat, azonkívül pedig művészettörténetet is hallgató egyetemista írta (II. fej.), illetve a felszabadult szülőváros, Észak-Bánát, sőt Vajdaság jeles ifjú közéletije (III. fej.), nem utolsósorban pedig a katonai szolgálat után véglegesen pedagógiai pályára kerülő főiskolai tanár (IV. fej.)” (BOSNYÁK 1988a; 12). Vizsgálódási témakörünket ezen első kötetből leginkább *A pedagógiai erősz igézetében* című rész érinti, amely körvonalazza B. Szabó elképzelését a magyar nyelv és irodalom oktatásáról, valamint a magyartanárok problémájáról. E fejezeten kívül a *Curriculum vitae*, a nemzetiségi és a kisebbség mibenlétéről való gondolkodás tartalmaz még olyan mozzanatokat, amelyek közvetlenül relevánsak a B. Szabó-i irodalomszemlélet feltérképezésében.

Ahhoz, hogy megfelelően tudjuk értelmezni a szerző akár művészeti, akár irodalmi gondolkodását, vázolni kell azokat az alapvető társadalmi, közösségi és hivatásbéli ön-, illetve általános meghatározásokat, részint ars poeticát, amelyek predesztinálnak mindennemű később kifejtett gondolategységet.

„A felismerés – politikust teremt, az élmény – művészt” – írja B. Szabó (uo. 19), majd később kifejti, hogy az élmény nyersanyag a művészethez, amely új gondolatot hivatott teremteni. A politikusnak pedig, hogy szerepét megfelelően betölthesse, felismerésre van szüksége. A politikust és a művészt az állandó erő kifejtés jellemzi, ezen erő kifejtés motiválja az új feladatok vállalására, és ez az, ami a politikust és a művészt rokonítja. Festői ars poeticája kapcsán írja: „egyetlen hivatásom van: a művészet

örök nyelvén megszólaltatni a magyar nép és szülőföldem hangját” (uo. 25). Szenteleky évtizedekkel korábbi vállalásához hasonlóan közvetítő szerepbe is bújik a művészet és a közönség között, hiszen szerinte környezete „művészi nevelése hiányos” (uo. 22). És ez a hiányos művészi nevelés az, ami a különböző művészeti ágakban (képzőművészet, irodalom) való gondolkodásra serkentik B. Szabót. A dilettantizmus ellen lép fel, amit a kamaszkori szerelmes megnyilvánulásokhoz hasonlít, és a kritika hangját hiányolja, amely „fegyelmet, szigorú, világos szerkezetet kíván” (uo. 24). A művészi gondolkodásra nevelést, a társadalmi közgondolkodás felemelését a marxista eszmerendszer mentén képzei el.⁴

A Séta a bölcsőhelyem körül című írása a marxista szellemben való fejlődést vázolja, a korábbi osztálytársadalom bírálását, amikor a nemességet és a bankot szolgálták az emberek, amikor a „föld nélküli falusiak” a városba kényszerültek dolgozni. Mint írja, akkor (1952-ben) új idők járnak⁵ már, a „kalapács vette át a szót”, „a gyáralapítások és a részvénytársaságok kora ez” (uo. 29), ám hibrid változatban, amikor alapító részvényes még az alispán. Itt e szövegben a marxista–leninista tanok nem definiáltak, csak az azzal rokonítható gondolatcsírák.⁶

Az erdélyi irodalom tanulsága című, 1939-es esszéjében párhuzamot von az erdélyi és a vajdasági magyar kisebbségi irodalom között. Először az erdélyi új népiesség vonaláról ír, amely nem rokon a 19. század vége és a 20. század eleje óta új népiességnek nevezett irányzattal, hanem egy B. Szabó által megnevezett régvolt szellemi vonal folytatása⁷ ez, amely „az egész erdélyi magyarság kifejezője” (uo. 63), és amely jelenség újjáéledése az impériumváltás után lehetővé tette az „új közszellem, a magyar kisebbségi szellem” létrejöttét. Ezt, ezen szellemi egységet tekinti a szerző a kisebbségi világnézet mintájának, amely egyetlen másik magyar kisebbségi közösségnél sem alakult ki. Ezen a ponton éles kritikával illeti a jugoszláviai magyar írói társadalmat, akik – mint írja – „[b]ebújva hozzáférhetetlen folyóiratuk bástyái mögé, zárt körben »magas irodalmat« csinálnak” (uo. 65), pedig hol vannak ők a nagy erdélyi magyar írók mögött. Lényegében az Erdélyben tapasztalható új szellem, az új magyar kisebbségi szellem kellene, hogy a jugoszláviai magyar kisebbség irányelve, mindenkori intenciója legyen.

A kisebbségi közösségi szemlélet kapcsán B. Szabó György az első világháború után kialakult helyzetre nem keserűséggel és az elszakadás bánatából eredő „magyar” világtérrel reagál, hanem üdvözli a népfel-szabadító mozgalmak munkáját, és arról ír, hogy lényegében a Vajdaságban élő magyarság (míg az Magyarországhoz tartozott) a hűbérrendszer okán soha nem is tudhatta, mi a szabadság, azt csak a folyamatban lévő népfelzabardító események után érezhetné meg, ha képes lenne hinni e mozgalmak nemzeti szabadságot szavatoló álláspontjában. Önmagát is ezen ügy élharcosának nevezi (uo. 107–108). Egy évvel később az egyik petrovgradi nagygyűlésen már „új arcú magyarok”-nak nevezi a jugoszláviai magyarságot: „A dolgozó magyarság arca ez: az építő és dolgozó ezreké, akik erőteljesen kapcsolódtak bele az országépítő munkába, és elindultak a népi összefogás útján. Ez a magyarság leszámolt minden egységbontó és népellenes szándékkal, felismerte a haladás minden Jugoszláviában élő magyarra érvényes jelszavát” (uo. 111).

B. Szabó írásai, a kultúra és a művészet, valamint a közéletéről való gondolkodása marxista–leninista szellemben keletkeztek és alakultak. A *Tér és idő* című kötetében egy vélhetően fiktív beszélgetést ír le, beszélgetést az irodalomról és a marxizmusról (B. SZABÓ 1988b; 335–342). A kérdező kérdésfeltevésének alapját Marx–Engels⁸ gondolatai képezik irodalomról, művészetről, és lényegében a költészet mibenlétére vonatkozik. A válaszadó a kérdést három részre osztja, amelyek tulajdonképpen a marxizmus alapkomponensei is: (a) a társadalom, amelynek a költő is része, (b) a munka (vagy játék), amely által a valóságból eszme lesz, abból költészet, de az soha nem lesz valósággá, valamint (c) a gazdaság, vagyis a termelői folyamat, amely akkor mentesülhet a kapitalista formától, ha demisztifikálja a valóságot és a természet feletti uralmat, ugyanakkor a politikai és irodalmi legendákkal, mítoszokkal is leszámol. Épp ezért a modern művészet nem meríthet a múltból, csakis a „forradalmi” jövőbe tekinthet. A *tér és idő árnyékában* című kötetben egy esszét is szentel Lenin irodalomszemléletének (*Lenin és az irodalom*⁹, lásd B. SZABÓ 1989; 113–116), amely szintén a Marx–Engels-féle irodalom- és művészet szemlélet mentén halad. Ez a Marx–Engels–Lenin-féle háromkomponenses eszmerendszer képezi tehát a B. Szabó-i gondolkodás magját is, amelyre felépül a rövid, ám sokrétű és mennyiségben is gazdag életmű.

A művészetet akarjuk című írás (B. SZABÓ 1990; 29–35) programszerű tartalma részletekbe menően leírja a politika és a művészet viszonyát, a művészi szabadság szocialista fogalmát, az alkotó társadalmi felelősségét, valamint a közönség viszonyulását a művészetéhez. „[Ó], milyen nehezen tudjuk felfogni, megérteni, hogy a mi társadalmunk az eszmei harc nem deklaratív, hanem tényleges kibontakoztatásával, fejlesztésével és az alkotó erők valóságos felszabadításával a művészetben új fejezetet nyitott meg az emberiség történetében” (uo. 29–30). Erélyesen vissza kell utasítani a művészet napi politikai eszközzé való válását, az irányított művészetet. „A művészi szabadság ilyen értelmezése és a kísérletezési szabadság objektív, társadalmi feltételei mindig együtt járnak – igazi alkotóművészek esetében – a társadalmi felelősséggel” (uo. 31). Mintegy számvetés, összegzi az elmúlt tizenöt év előrelépéseit e területen, a jugoszláviai magyar alkotó eredményeit, aki a szocialista társadalom talaján nőtt fel. S nemcsak a művészet és az alkotó lett más ez alatt az idő alatt, hanem a közönség egy részének a viszonyulása is változott. „A mai közönség már sejtí, a holnapi talán tudni és érezni fogja, hogy mi a művészet!” (Uo. 35.)

Az eszmei-politikai értékrend irodalomszemléleti vizsgálódások szempontjából adekvát részeinek körvonalai után a szűkebben értett irodalmi vonatkozású kérdésekre reflektálunk, amelyek lényegében a fent vázolt gondolategységek mentén helyezhetők el: olvasásélményekre, műelemzésekre, irodalomtörténeti, irodalompolitikai értekezésekre, irodalom- és mozgalmatszervezői szerepre, irodalmi közéletiségre, intézményalapító törekvésekre.

B. Szabó György nagy teret szentelt az irodalom- és nyelvtanítás témakörének már az első, *Élmény, szerep, hivatás* című, a legkorábbi írásokat tartalmazó kötetében. *A pedagógiai Erősz igézetében* című nagyobb fejezetben (B. SZABÓ 1988a; 125–276) az általános irányelvek mellett programadó elemzéseket és óraterveket, javaslatokat is találunk. Foglalkozik például Arany János, Petőfi Sándor és József Attila életművének tanítási problémáival, és javaslatokat, dolgozattémákat, valamint szakirodalmat is ajánl ugyanezekhez. Aranyról, Petőfiről és József Attiláról a későbbi kötetekben is közöl tanulmányokat.

Egyik 1949-es írásában, amely a magyar nyelv és irodalom tanításával foglalkozik a vajdasági magyar tannyelvű gimnáziumokban, arról értekezik, hogy: „Végül pár szót oktatói káderünk eszmei-politikai továbbképzéséről. [...] A marxizmus–leninizmus általános elemeinek feldolgozása mellett szükség van arra is, hogy a szaktanárok mindenképp saját tárgyukkal foglalkozzanak, s a szakköri összejöveteleken önálló beszámolókkal mutassanak rá arra, hogyan lehet egy-egy nagyobb módszeres egység feldolgozása közben elmélyíteni a marxizmus–leninizmus elemeit is...” (uo. 140). Ezen idézet amellet, hogy a marxista–leninista eszmére hívja fel a figyelmet, már előreveti az oktatásról való gondolkodásának gyökereit is. A társadalmi realitás, a kor „forradalmi és haladó” szelleméhez való kapcsolódás, azok elemzése – B. Szabó szerint – szerves részét kell, hogy képezzék az irodalomtanításnak. Egyenesen hibának nevezi, és önkényes irodalomtanításnak, ha az oktatás során politikamentességre törekszik a tanár (uo. 156).

Határozott kritikát fogalmaz meg magyarországi irodalomtörténeti tankönyvekkel szemben is, amelyek a két világháború között jelentek meg¹⁰, mint írja, az „idealisztikus irodalomszemlélet tipikus termékei, és felhasználásuk a tanításban igen kockázatos. Ezekben a tankönyvekben nemcsak a helytelen és reakciós jellegű irodalomszemlélet megnyilatkozásait találjuk, hanem a nemzeti múlt téves, tudománytalan feltárását és ezzel összefüggésben olyan eszméket, melyek a magyar múlt kritikátlan dicsőítését sugalmazzák” (uo. 176). Ugyanakkor az új fajta, Lukács György-, Szigeti József-féle irodalomkritikát is megrója – annak ellenére, hogy a magyar marxizmus irányvonalán haladnak –, mivel szerinte ők kizárólag a 20. század irodalmára összpontosítanak, továbbá, hogy a szovjet irodalomszemlélet hatása alatt gondolkodnak (uo. 177). A pro és kontra példákat sorolni lehetne tovább, egy azonban bizonyos, B. Szabó szerint a marxista–leninista vonal követése és a „haladó pedagógia”¹¹ (uo. 166) elveinek alkalmazása vezethet csak minőségi és színvonalas oktatáshoz, helyes irodalmi beszédmóddhoz.¹² B. Szabó *A Tér és idő árnyékában* szöveget szenteli a magyar irodalomtudomány számvetésének a felszabadulás után, amelyben Bóka László *Irodalomtörténet*beli (1955) cikkére alapozva pásztázza át a két világháború közötti, majd az ötvenes évek magyarorszá-

gi irodalomtudományát, a Lukács-iskolát, és a négy legfontosabb mozga-
tóerő hiányát állapítja meg: (a) a szövegkiadások kritika nélküli túltengése,
(b) a múltközpontú irodalmak propagálása és az élő irodalom mellőzése,
(c) a nem megfelelő, a marxista–leninista tanok ismerete, és végül (d) a
vitaszellel hiánya (B. SZABÓ 1989; 138). *A tér és idő árnyékában* érdekese-
sége, hogy a klasszikus szerzők (Gárdonyi, Arany, Petőfi, József Attila) fő
műveinek elemzése mellett helyet kapott még egy akár rövid régi ma-
gyar irodalomtörténetnek is tekinthető fejezet, amely az ősköltészettől az
1526-ig veszi számba a magyar irodalom produktumait. Ezen írásokat fel-
tehetően egyetemi tanári jegyzetei ihlették. B. Szabó az újvidéki egyetem
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének volt a tanára a hatvanas években,
amikor a szövegek íródtak. Utasi Csilla Sinkó Ervin és B. Szabó György régi
magyar irodalmi írásai kapcsán azok úttörő jellegéről beszél, mégpedig
olyan értelemben, hogy a korabeli „átpolitizált Magyarország” ellenében
szabadabb irodalomszemléletüknek adhattak hangot.¹³

A későbbi kötetekben szereplő elemzések, amelyek terjedelmileg és
mennyiségileg is meghaladják az első oktatáshoz kapcsolódó szövege-
ket, már szorosabban kapcsolódnak az egyetemi tanári léthez (tanulmá-
nyok formájában), a vajdasági magyar közéletben vállalt szerepekhez is
(például egy-egy *Symposion*nak, *Hídnak* leadott cikk, a Magyar Tanszék-
ről írt szöveg, színházi reflexiók, levél kortársakhoz, jubileumok köszönté-
se, vélemény egy-egy szemináriumról, eseményről, a fordítás és a nyelv
oktatásának kérdéséről, szociográfiai írások stb.). B. Szabó György, aki a
Jugoszláv Írószövetség tagja is volt, sajtó alá rendezett több klasszikus
életművet és a következő szerzőkről értekezett (volt, akikről több ízben,
eltérő műfajban): Petőfi Sándor, József Attila, Ady Endre, Zilahy Lajos,
Arany János, Tömörkény István, Móra Ferenc, Móricz Zsigmond, Gárdo-
nyi Géza, Gelléri Andor Endre, Vörösmarty Mihály, Mikszáth Kálmán, Her-
ceg János, Rippl-Rónai József, Dési Huber István, Radnóti Miklós, Weöres
Sándor stb. Elméleti elemzéseit, életmű-bemutatóit inkább a pedagó-
gus, a középiskolai és egyetemi tanár hozzáállása jellemzi, és főként a
klasszikusok bemutatására törekszik, míg olvasmányélményei, esszéi a
kortársak felé és egy-egy korábbi előkerült könyv élményanyagának
bemutatása felé fordulnak.

A B. Szabó-i életmű irodalmi vonalán az olvasmányélményekről is szót kell ejteni. 1952-ben Majtényi Mihály *Garabonciás* című kisregényének megjelenését üdvözlí, Bige Jóska alakjában pedig a szegény ember vergődését, akinek a bank (a pénz szimbóluma) lesz a végzete (B. SZABÓ 1988a; 179–181). Nem sokkal később Zilahy Lajos *Ararátjáról* ír, majd Lőrinc Péter *Görbe utca 23.-járól*, Márai Sándor *Béke lthakában*, Sinkó Ervin *Optimisták*, Major Nándor *Udvarra nyílik az ablak*, Csépe Imre *Tarisznyás emberek*, Louis Adamič *Dinamit* című művéről stb. (*Írás és olvasás* [B. SZABÓ 1988b; 177–216]). Az *Éjszakák, hajnalokban* több ízben foglalkozik Herceg János műveivel, Major Nándoréval, ugyanakkor korabeli irodalomtörténeti- és elméleti kötetekről is szól a kritika és az elismerés hangján (lásd például: *A korszerű esztétikai nevelés felé* – Szeli István: *Bevezetés az irodalomelméletbe* [B. SZABÓ 1989; 128–130], *Irodalmi legendák, babonák és tévhitek ellen* – Sinkó Ervin: *Magyar irodalom* [B. SZABÓ 1990; 189–195] stb.).

A nagy tanulmányok, kisebb értekezések, esszéyszerű írások, irodalomkritikák mellett nagy teret szentel az életműben a magyar, a jugoszláv és a jugoszláviai magyar képzőművészet tanulmányozásának is. Amellett, hogy B. Szabó maga is képzőművész volt, felvállalta a képzőművészetről való gondolkodás, értekezés és szervezés feladatát is. Tárlatokról, tárlatokra készült egy-egy szövege, illetve több írást szentelt a művészet és közönség kommunikációja hiányának. Szerinte a művészet (képzőművészet, irodalom) megfelelő szinten való művelése az értő nézői/olvasói reflexiója segítségével érhető el.

Közéleti tevékenységének, szervezői attitűdjének gyümölcse az a jó néhány írás, amely az ötvenes évek irodalompolitikai problémáival, jelenségeivel foglalkozik. Munkatársa az akkori jugoszláviai magyarság két folyóiratának, a *Híd*nak és a *Népoktatás*nak, a hetilapoknak. Irodalmi estek, vitaestek résztvevője, az Ifjúsági Tribün előadója, a Testvériség–Egység Könyvkiadó Vállalat munkatársa, és még sorolni lehetne a különböző kulturális és egyéb tanácsbeli és zsűritagságait.

A *Híd* folyóirathoz több szállal kötődött. Az *új nemzedék hangja* (B. SZABÓ 1989; 117–119) című szövege, amely lényegében a vitákat kiváltott

1950-es áprilisi *Híd* bevezető szövege, üdvözli a *Híd* említett számában jelentkező új írókat. „Az új nemzedék költői, elbeszélői, esszéistái és kritikusai szólalnak meg, hogy írásaikkal hozzájáruljanak irodalmi és szellemi életünk kibontakozásához, és megszólaltassák a szocializmusért és a szocialista demokráciáért küzdő új nemzedék hangját” (B. SZABÓ 1989; 117–118), de hangsúlyozza, hogy „nem lehet e bevezető értékelés is. A fiatal írók írásához nem szükséges kommentár, és feleslegesnek tartjuk a gyámkodást is” (uo. 119).¹⁴ Ezen sorok kiemelése azért fontos, mert a kérdéses, új hangokat felvonultató szám heves vitákat váltott ki. 1950. május 13-án már meg is jelent egy cikk az *Ifjúság Szavában*, amely érelyesen elmarasztalta az áprilisi számot, és határozottan elzárkózott az új hangoktól. A *Magyar Szó* (Rehák László) is hasonlóan reagált a számra, majd őt Gál László *Dolgozók*-beli írása követte. A szám szerzői mellett B. Szabó Györgyöt támadták, mint a szám szerkesztőjét.¹⁵ Később, 1953-ban, amikor már feledésbe merült az áprilisi *Híd* botránya, tagja volt annak a munkaszervezetnek is, amely megoldást igyekezett találni a nehéz helyzetbe került *Híd* megmentésére. A húszéves *Híd* kapcsán a következőket írta: „Két évtizeddel ezelőtt egy folyóirat indult Subotícán, és ez a folyóirat – az első megjelent számától máig – a haladó gondolatot szolgálta [...] egy baloldali harcos mozgalom központja” (B. SZABÓ 1988b; 312). Hasonló buzgalommal szemlélte később a *Symposion* indulását is. A *Híd*-vita után (és ellenére) beállt a *Symposion* fiataljai mellé is, szövegeket is adott közlésre, és az egyik interjúban, a hatvanas évek elején induló irodalmi mellékletekről – a *Kilátóról*, a *Symposionról* és a *Visszhangról*, ezt írta: „Friss szelek fújnak: a kísérletezések, a kritikai hang, a problémák merész felvetése, a felelősségérzet és az alkotói lelkiismeret – a már-már szunnyadozó – ébredése – sok-sok biztató jele az átalakulásnak” (B. SZABÓ 1990; 86).

A *Tér és idő Az erők összefogása* (B. SZABÓ 1988b; 149–175) című fejezete összefoglalja az aktuális (az ötvenes évek első fele) irodalmi állapotokat. A Herceg Jánosnak íródott levél részben az áprilisi *Híd* botrányát követően körvonalazódó kérdések¹⁶ mentén szól az új hangok fontosságáról és az irodalmi élet kerékkötőjéről, nevezetesen arról, hogy „a láthatatlan irodalmi erők létezésének réme még ma is feszélyezi és fékezi alkotómű-

vészeink mozgási lehetőségeit”, valamint „hogy az írói alkotószabadság nevében hadakozva, a költő »ösztönösségét«, az intenciót helyezzük magas piedesztálra, és így ellentétbe kerülünk a művészet materialista felfogásával” (uo. 152). A vajdasági magyar irodalom ügye érdekében az irodalom minőségi, művészi színvonaláért kell küzdeni. „Íróink alkotásai járuljanak hozzá a szocialista társadalom eszmei és művészi célkitűzéseinek megvalósításához” (uo. 154). Ugyanezt a gondolatmenetet folytatja az *Irodalmunkról – 1951-ben* című terjedelmes írásában, és kifejti, hogy „[h]azánk sajátos útja a szocializmusban [...] megkönnyíti a művészet és irodalom elvi kérdéseinek a helyes megválaszolását” (uo. 157), tehát a „demokratikus” háttér adott egy „demokratikus” művészeti és irodalmi konstellációhoz. Szól a megfelelő és színvonalas kritika hiányáról, amely az íróknak iránytűként szolgálhatna, valamint olyan szerkesztőségek és szerkesztőbizottságok létrehozását sürgeti, akik az „irodalmi kritérium helyes értelmezésében” foglalnak el döntő pozíciót. A *fordulat éve irodalmunkban?* című, 1955-ben íródott szövege mintha az előző, az alapok lefektetését sürgető hangvétele után bizakodóbb lenne. Kiemeli Zákány Antal, Németh István, Herceg János, Kvazimodo Braun István, Sinkó Ervin, Majtényi Mihály 1954-es kötetét, valamint a *Híd* „sablonos” szerkesztéspolitikájának levetkezését, ami reményre ad okot. Mennyiségileg kevesebb könyv született, de maradandó értéket képviselnek. A művészi színvonal változatlanul az irodalmi élet központi kérdése kell, hogy maradjon, „íróinknak túl kell jutniuk irodalmunk »regionális«, »provinciális« és »táji« hagyományain” (uo. 169). A *Lemaradtunk?* és *Az erők összefogásáért!* cikkek sürgetik a vajdasági magyar irodalom „magáraeszmélését”, annak ellenére, hogy reményteli események tarkították az ötvenes évek közepét: az *Ifjúság*¹⁷ körkérdése, amely kutatómunkát eredményezett a magyar nyelv és irodalom oktatása kapcsán, rádiódramák születtek, a *Híd* havilappá alakult, azonban annak a szellemi pezsgésnek, ami a jugoszláviai irodalmat jellemzi – ezek látogatták az Ifjúsági Tribün¹⁸ egy-egy estjét –, nyoma sincs. „Ma azonban úgy látom, hogy irodalmunk nem tart lépést fejlődésünkkel, és eddig mintha még arra sem jutott volna ideje, hogy lemaradását észrevegye, megállapítsa, és következményeivel számoljon” (uo. 173). Továbbá az intézmények szerepét hangsúlyoz-

za, mint tényezőket, amelyekben az múlik, része lesz-e a magyar író a jugoszláv irodalmi történeteknek, vagy sem. *Az erők összefogásáért!*-ban azt nyugtázza, miután elégedett a *Lemaradtunk?* vitacikkre adott válaszokkal, hogy a vajdasági magyar írók a magyar nyelvű irodalom kérdésénél, a társadalom mozgástörvényeinek szem előtt tartásával szemlélik és egységben látják" (uo. 174).

B. Szabó a vajdasági magyar irodalmat a jugoszláv irodalmon belül látja, annak vérkeringésében képzelel el. *Feljegyzések irodalmunk leltározása előtt közös dolgainkról és gondjainkról* címen majd tízoldalas esszéjét szentel a nemzeti irodalmak kérdésének, a kézikönyvek hiányának, amelyek a tájékozódást szolgálják. Olyan, az egész jugoszláv térséget összefogó lexikont képzelel el, amelyben az írók életrajzi és könyvészeti adatai foglalnak helyet (ezen adatok egybegyűjtési nehézségeit is fejtegeti néhány oldalban). Ezen szerzők között minden nemzeti irodalom képviselői megtalálhatóak lennének, ám intézményi fedezet nélkül ez lehetetlen vállalkozásnak tűnik, hiszen mindez időt, embert és anyagi fedezetet igényel.

További írásokat olvashatunk a Magyar Tanszékről, a rádió tevékenységéről (a hangjátékok szerepéről – a „láthatatlan színház”-ról) és a kritikai visszhang hiányáról, a fordítás fontosságáról és a nagyszótár tervéről. A Magyar Tanszékről még annak indulása előtt hírt ad (1954-ben). Szerinte az intézmény legfontosabb feladata helyrehozni évtizedek mulasztását a tudományban, „le kell számolnia a romantikus legendákkal, a nagymagyar és nagyszerb sovinizmussal...” (uo. 307). A hungarológiai karnak, amelynek maga is tanára volt, a magyar nyelvtudomány oktatása mellett az irodalomtudomány színvonalas oktatását is meg kell oldania, kritikusan kell hozzáállnia minden múltbéli tudományos produkthoz, újra kell gondolnia azokat. Magyar nyelv és irodalomtanárokat, fiatal tudósnemzedéket kell kinevelnie, hogy releváns tagjai legyenek a magyar, a jugoszláv és világirodalmi vérkeringésnek. Bibliográfiái munkák elvégzésére is alkalmasnak kell lennie, munkaközösséget kell szerveznie a szerbhorvát–magyar és magyar–szerbhorvát nagyszótár kidolgozásához, további intézmények kialakítása (kiadók, újságok, kultúrintézmények, színházak stb.) és az azokkal való együttműködés is a tervei között

kell, hogy szerepeljen. „A magyar nyelv és irodalom egész problematikáját a jugoszláv szocialista fejlődés szemszögéből kell szemlélniük, és a leghaladóbb tudományos gondolat – a marxizmus – módszerével közeledni feldolgozásukhoz” (uo. 311). A megvitatásra szánt útkijelölés után, 1962-ben már a tanszék problémáiról, kihívásairól és megoldandó problémáiról olvashatunk, amit a szerző négy csoportba gyűjt: (a) a szakképzett tanár hiánya, (b) a tanterv, program, munkamódszer friss kialakítása, (c) az egyetemi oktatás fogyatékoságai, avultsága és (d) a tudományos kutatás területeinek és problematikájának a felismerése. És mindenképp számolni kell a vidék jellegzetességével, a kétnyelvűséggel, amit a Magyar Tanszék tantervének is tükröznie kell. Külön írást szentel a fordító személyének. Kiemelt jelentőségűnek tartja a fordítót, aki a kétnyelvűség sajátos helyzete miatt megkerülhetetlen, felelőssége nagy, és semmiképp sem tekinthető „alsóbbrendűbbnek” az írókkal szemben, hiszen e hivatás teljesen más és más felkészültséget, kompetenciákat igényel.

Érdekes és fontos olvasmány a *Rapszódia négy szólamra az emberről, a tárgyról, a művészetről és önmagunkról* című hosszú írás, amely az *Éjszakák, hajnalok* utolsó teljes szövege. Stílusában eltér a többi szövegtől, szerepjáték ez elemi témáról, a költészetéről, a művészetéről, a jó alkotásról. „Változatok provincializmusunk témájára.” – ígéri alcíme. Részlet egy készülő tanulmányból. A festő és a költő beszélgetésének témafelvetései Pierre Reverdy gondolatai nyomán bontakoznak ki: a költő és a kritikus, a vers, a képalkotás, az élmény, a kompozíció kérdése (itt a *Razglednicákat* elemzi) a közhelyek, az avult témák stb. „A jó alkotás mindig magában foglalja az időnek és a térnek jelenvalóságát, noha minden jó alkotás ugyanakkor mindkettőnek a tagadása is” (B. SZABÓ 1990; 237).

B. Szabó György közéleti szerepvállalása a jugoszláviai magyar irodalom megkerülhetetlen alakjává teszi. Annak ellenére, hogy a jelen olvasója esztétikai és ideológiai érték kategóriáiban is számos ponton vitába szállhatna a szerzővel, szerepét és befolyását a kor közéletében, amely az összegyűjtött írások alapján még inkább nyilvánvalóvá válik, aligha vitathatja el. Abban a korszakban alkotott és vívott közéleti harcokat többé magával, amikor a vajdasági magyar irodalomban és művészetben,

közgondolkodásban változásra volt szükség, intézmények alapítására, fiatalok toborzására, az értékteremtésre, hogy egyáltalán e térség magyar irodalmának és művészetének jövője lehessen, hogy a jugoszláv és a magyar irodalom és művészet vérkeringésébe is bekerüljön. Az önmagát elsősorban képzőművésznek tartó B. Szabó irodalomkritikus volt, pedagógus, a frissen alapított Magyar Tanszék tanára, a Kommunista Szövetség, a népfel szabadító mozgalmak lelkes híve. Ideológiai szemlélete egybeesett a korabeli szocialista Jugoszlávia ideológiájával, így tervei, elképzelései egy része megvalósulhatott aktív éveit során – de legalábbis küzdhetett értük.¹⁹

KIADÁSOK

- B. SZABÓ György (1988a): *Élmény, szerep, hitvallás*. Forum, Újvidék
B. SZABÓ György (1988b): *Tér és idő*. Forum, Újvidék
B. SZABÓ György (1989): *Tér és idő árnyékában*. Forum, Újvidék
B. SZABÓ György (1990): *Éjszakák, hajnalok*. Forum, Újvidék

IRODALOM

- BORI Imre (2007): *A jugoszláviai magyar irodalom története*. Forum, Újvidék
BOSNYÁK István (1988a): Előszó. In B. SZABÓ György: *Élmény, szerep, hitvallás*. Forum, Újvidék
BOSNYÁK István (1988b): Előszó. In B. SZABÓ György: *Tér és idő*. Forum, Újvidék
BOSNYÁK István (1989): Előszó. In B. SZABÓ György: *Tér és idő árnyékában*. Forum, Újvidék
BOSNYÁK István (1990): Előszó. In B. SZABÓ György: *Éjszakák, hajnalok*. Forum, Újvidék
DR. BOSNYÁK István (1996): *Beckereki Szabó György*. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék
LENIN (1966): *Művészetről, irodalomról*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest
MAJOR Nándor (2011): *Kényszerhelyzetben árnyalatokért*. Forum Könyvkiadó, Újvidék
UTASI Csilla (2004): Két irodalomtörténeti szintézis-kísérlet a hatvanas évekből. *Hungarológiai Közlemények*, 4., 39–46.

JEGYZETEK

¹ A jelen szövegben felhasznált irodalmak mellett B. Szabó György jubileumai alkalmával rendezett ünnepeken, tanácskozáson és kiállításokon az életműről elhangzott előadások némelyike nyomtatásban is megjelent. Például Utasi Csilla (*B. Szabó György, a képzőművészeti kritikus*), Bánai János (*A kéztartás művészete*), Bori Imre (*Beszéljünk B. Szabó Györgyről*), Csáky S. Piroska (URL: http://www.vmtt.org.rs/mtn2015/319_324_Csaky.pdf), Ispánovics Csapó Julianna (URL: <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/73/ispanovics.html>) stb.

² B. Szabó György Beckereken/Petrovgradon (ma: Nagybeckerek) született 1920-ban. A szerző születésének 100. évfordulójáról a Szerb Matica könyvtára egy elektronikus tár-

lattal emlékezett meg (B. Szabó György 100. *Magyar Szó*, 2020. május 16. Heinermann Péterrel Szalma Brigitta beszélgetett). A 2020-as nagybecskereki festőtábor is a jubileumi év szellemében zajlott.

³ Bosnyák István pedig B. Szabó György antisztálinista írásáról beszél az 56-os *Háborgó lelkek országában* című pesti naplójával összefüggésben, méghozzá annak ürügyén, hogy vélhetően ez az írás lehetett a belgrádi magyar követség általi „persona non grata”-nak való megbélyegzésének kiváltója. Azt is jelzi továbbá Bosnyák, hogy e szövegnek az antisztálinista dokumentumgyűjteményben lenne a helye (DR. BOSNYÁK 1996; 24).

⁴ Major Nándor nem tartja B. Szabó marxi gondolat kifejtését meggyőzőnek, mert szerinte B. Szabó ok-okozati viszonyban látja a társadalmi és az esztétikai forradalmat, Marx viszont inkább kölcsönhatásban.

⁵ Petrograd, vagyis Becskerek vonatkozásában írja e sorait, ám kiszélesítve érti a jugoszláv társadalom egészére. B. (Becskereki) Szabó György számos szövegben foglalkozik szülővárosa művelődési, politikai életével (annak fejlesztése érdekében).

⁶ A B. Szabó által megfogalmazott társadalomforma rokonságot mutat a marxi társadalomszemlélettel (lásd LENIN 1966; 246 – *A marxizmus három forrása és három alkotórésze*, valamint uo. 257 – *A munkásosztály és a nemzetiségi kérdés* című fejezetekben).

⁷ Mikes Kelemenig vezeti vissza ezt a szellemi örökséget („könnyed franciás szellem”), mégpedig a magyar falvak népéig. A kisebbségbe szakadt erdélyi városi és falusi emberek az összefogásban, a közös származásban látták meg a továbbélés lehetőségét, nem pedig az osztálytársadalmak egymásnak feszülésében.

⁸ Vélhetően ezen kiadást olvashatta B. Szabó: MARX–ENGELS (1946): *Művészet, irodalom*. Szikra Kiadás, Budapest

⁹ E szöveg előadás formájában hangzott el, majd a *Híd*-ban jelent meg (MAJOR 2011; 10). Major Nándor fontosnak tartotta a következő sorokat a Lenin-előadás szövegéből: „Lenin könyvének valódi értékét, jelentőségét akkor ismerjük fel, ha elveit, szempontjait, megállapításait irodalmi életünk jelenségeinek vizsgálatára kiterjesszük, ha azokat irodalmi életünk kérdéseinek megoldásában alkalmazzuk” (B. SZABÓ 1989; 117). Major azt is felveti, hogy B. Szabó, annak ellenére, hogy kitűnő ismerője a marxista–leninista tanoknak, 1949-ben nem láthatta (vagy nem akarta látni), hogy a szocialista táborok és a Jugoszláviában mutatkozó irodalom között különbség van (MAJOR 2011; 12).

¹⁰ Pintér Jenő *Magyar irodalomtörténetére*, valamint az Alszeghy Zsolt, Brisits Frigyes és Sík Sándor szerkesztésében megjelent *Magyar irodalmi olvasókönyvekre* utalhat.

¹¹ Haladó pedagógia alatt az új szellemben való oktatást érti, a marxista–leninista eszmék és elméleti produktumok beépítését a metodológiába.

¹² Érdemes külön felhívni a figyelmet arra, hogy Lenin is szinte szó szerint így képzelte el az irodalmat, pontosabban: B. Szabó Lenin irodalomszemléletét vette alapul: „Az irodalomnak pártos irodalommal kell válnia. Ellentétben a polgári erkölcsökkel, ellentétben a vállalkozói, kalmárszemléletű polgári sajtóval, ellentétben a polgári irodalmi karrierizmussal és individualizmussal, az »úri anarchizmussal« és a nyereszkeskedéssel – a szocialista proletariátusnak a – pártos irodalom elvét kell hirdetnie, ezt az elvet kell kifejlesztenie és a lehető legteljesebb és legtisztább formában valóra váltania” (LENIN 1966; 43).

¹³ Lásd részletesen UTASI 2004; 39–46.

¹⁴ Az 1950-es áprilisi *Híd* szövegeinek olvasása után némi ellentmondásosság tapasztalható, és ha nem is minden pontban, de osztoznunk kell azok véleményével, akik az 1950-es áprilisi *Híd* ingadozó szakmai színvonaláról írtak, hiszen az a B. Szabó György, aki prog-

ramjában kijelenti, hogy vissza kell utasítani a művészet politikai eszközzé váló válását és harcolni a dilettantizmus ellen, művészi értékeiben vitatható, ám a jugoszláv szocialista törekvésekkel egybejáró szövegeket is beválogatott a számba. Mentségére szolgálhat azon törekvése, hogy a korabeli fiataloknak kívánt teret engedni, friss áramlatot vinni az akkori jugoszláviai magyar irodalomba.

¹⁵ Többen elvégezték már az említett *Híd*-szám kapcsán a reakciók számbavételét és annak kronológiáját (többek között Major Nándor könyvében, vagy Bordás Győző magiszteri dolgozatában), ettől most eltekintünk. Major Nándor *Kényszerhelyzetben árnyalatokért* címmel írt könyvet (már korábban is utaltunk rá), amelyben annak nyomába ered, hogy mi váltotta ki az elhatárolódó ellenállást e szám tartalma iránt (MAJOR 2011). Major Nándor egyébként sérelmezi, hogy B. Szabó a támadó cikkekre semmit sem reagált, nem védte meg az áprilisi *Híd* szerzőit (uo. 12), továbbá azt is, hogy bevezető szövegében is csak a tanulmányok és a kritikák értékére reflektál, míg a többi (művészi) produkciót csak említés szintjén érinti. B. Szabó *Irodalmunkról – 1951-ben* című szövegében részben magyarázatot találunk erre: egyik részében foglalkozik a *Híd* szerkesztési problémáival, amelyek az éles és építő kritika, a face to face bátor véleménykinyilvánítás hiányában foghatók meg, valamint, ugyan konkrétan nem tér ki az áprilisi *Híd* kérdésére, egyetlen mondatnál áthárítja az Irodalmi Társaságra a véleménymondás terhét a hasonló ügyekben (lásd B. SZABÓ 1988b; 168). Ismételtelen paradoxon áll elő, hiszen az áprilisi *Híd* kapcsán megjelent kritikák részéről visszahang nélkül maradtak, míg korábban is és egy évvel később is a kritika hiányára és a párbeszédre hívja fel a figyelmet. Közel hetven év távlatából és az események későbbi alakulása tükrében feltételezhető a kultúrpolitika közvetett beavatkozása.

¹⁶ Lényegében a „véd- és dacsövetség” jelenségéről van szó. Lásd részletesebben a B. Szabó-írásban, illetve MAJOR 2011.

¹⁷ Az *Ilfűség* az *Ilfűség Szava* utódja, amely később *Képes Ifjúság* lesz, és annak mellékleteként indul a *Symposion* című folyóirat a hatvanas évek elején.

¹⁸ A hatvanas években az Ifjúsági Tribün lett azzá a téré, ahol a B. Szabó által „haladó-nak” nevezett irodalom és gondolkodás helyet kapott, ahol irodalmi esteket szerveztek, tudományos témaköröket tárgyaltak meg. „A ma és holnap közönsége és közvéleménye formálódik itt: növelni a befogadóképességét, ízlést, látást, hallást nevelni, ez a feladat! [...] ...a dilettánsok kora lejárt irodalomban, művészetben, tudományban, nevelésben. Új minőséget jelent nemcsak a mi életünkben, vidékünk szellemi életében, hanem ez új minőség a jugoszláv szellemi életben is” – áll a Tribün és az ott alakuló irodalomról szóló írásban (B. SZABÓ 1990; 200–201).

¹⁹ Biográfiai adalék: többéves tanári tevékenység és számos szerb nyelvű előadás után arra kényszerült, hogy vizsgát tegyen szerb nyelvből és irodalomból. A vizsgát sikeresen letette, ám megsemmisítették. Erről az „afférről” levelek is tanúskodnak, valamint Bosnyák István is ír róla (BOSNYÁK 1990; 6–7). Ez azért is érdekes, mert B. Szabó minduntalan a szocialista Jugoszláviában lévő demokráciáról ír, a szerb–magyar (és más nemzet) egyenrangúságáról, ám abban a pillanatban a rendszer szembefordul vele. Ráadásul ezzel párhuzamosan a belgrádi magyar követség is „persona non grata”-nak minősíti – amit, vélhetően, a korábban már említett publikációja váltott ki.